

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)

Гарбар І. В.

*старший викладач кафедри сучасних мов
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
пр. Героїв України, 9, Миколаїв, Україна
orcid.org/0000-0002-6666-5887
iryua.garbar@nuos.edu.ua*

Гарбар А. І.

*старший викладач кафедри сучасних мов
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
пр. Героїв України, 9, Миколаїв, Україна
orcid.org/0000-0003-0768-847X
andrii.garbar@nuos.edu.ua*

Ключові слова:

*комунікативність,
компетентність, уміння,
навички, традиційні
методи, інноваційні методи,
навчально-тренувальні вправи,
дискусійні методи.*

У статті досліджено формування мовленнєво-комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти на заняттях із навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Акцентовано, що показником належного рівня комунікативності майбутніх фахівців є сприймання й відтворювання змісту почутого чи прочитаного, аргументоване викладання власних думок в усному та писемному мовленні. На основі вивчення низки наукових праць встановлено, що важливим аспектом у проведенні практичних занять з української мови (за професійним спрямуванням) є поєднання традиційних та інноваційних методів, прийомів та організаційних форм. Звернено увагу на те, що під час проведення занять викладач повинен враховувати лексичну, фонетичну та граматичну компетенції, які впливають на мовленнєвий розвиток особистості. Зазначено, що традиційним методом розвитку мовленнєвої культури здобувачів вищої освіти є комунікативно спрямовані навчально-тренувальні вправи. Ефективним є поєднання репродуктивних та продуктивних (творчих) вправ, що сприяють не лише аналізу інформації, а й креативному застосуванню набутих знань. Подано приклади рецептивних, репродуктивних та продуктивних вправ. Зауважено, що вправи перетворюють теоретичні відомості у систему практичних дій, тому, готуючи вправи, викладач повинен враховувати зміст теоретичного матеріалу, форми завдань та їх складність. Запропоновано використання дискусійних методів, які спонукають студентів до пошуку нової інформації, розвивають інтелектуальні та комунікативні здібності, сприяють не тільки нагромадженню знань, а й конструктивній діяльності. Подано приклад використання кейс-методу під час вивчення однієї з тем програмового матеріалу. Встановлено, що використання кейсу орієнтує студентів в інформаційному просторі, навчає оперативно працювати в команді, сприяє виробленню власної мотивації. Зауважено, що запорукою успіху у формуванні фахівця будь-якої галузі є компетентнісний підхід, який передбачає не лише засвоєння мовних норм, а й здатність особисто діяти чи взаємодіяти у колективі, набуті знання та досвід креативно застосовувати у різних мовленнєвих ситуаціях, бути готовим до успішної реальної діяльності.

FORMATION OF SPEECH AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS IN UKRAINIAN LANGUAGE CLASSES (FOR PROFESSIONAL PURPOSES)

Garbar I. V.

*Senior Lecturer at the Department of Modern Languages
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Heroiv Ukrainy Ave., 9, Mykolaiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6666-5887
iryna.garbar@nuos.edu.ua*

Garbar A. I.

*Senior Lecturer at the Department of Modern Languages
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Heroiv Ukrainy Ave., 9, Mykolaiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0768-847X
andrii.garbar.@nuos.edu.ua*

Key words: *communicativeness, competence, abilities, skills, traditional methods, innovative methods, educational and training exercises, discussion methods.*

The article examines the formation of speech and communicative competence of higher education students in classes on the subject “Ukrainian language (for professional purposes)”. Emphasis is placed on the fact that the indicator of the appropriate level of communicativeness of future professionals is the perception and reproduction of the heard or read content, reasoned presentation of their own opinions in oral and written speech. Based on the study of a number of scientific papers, it is established that an important aspect in conducting practical classes in the Ukrainian language (for professional purposes) is a combination of traditional and innovative methods, techniques and organizational forms. Attention is drawn to the fact that during classes the teacher must take into account lexical, phonetic and grammatical competencies that affect the speech development of the individual. It is noted that the traditional method of development of speech culture of higher education seekers is communicatively oriented educational and training exercises. A combination of reproductive and productive (creative) exercises is effective, which contributes not only to the analysis of information, but also to the creative application of acquired knowledge. Examples of receptive, reproductive and productive exercises are given. It is noted that the exercises turn theoretical information into a system of practical actions, so when preparing exercises, the teacher must take into account the content of theoretical material, forms of tasks and their complexity. The use of discussion methods is proposed, which encourages students to search for new information, develop intellectual and communicative abilities, contribute not only to the accumulation of knowledge, but also to constructive activities. An example of using the case method when studying one of the topics of the program material is given. It is established that the use of the case orients students in the information space, teaches to work quickly in a team, helps to develop their own motivation. It is noted that the key to success in forming a specialist in any field is a competency approach, which involves not only learning language norms, but also the ability to act or interact in a team, apply knowledge and experience creatively in different speech situations, be ready for successful real activity.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження викликана перебудовою у суспільстві всіх аспектів і рівнів спілкування. Показником відповідного рівня комунікативності фахівця

будь-якої галузі є правильне й точне використання мовних засобів, аргументований виклад власних думок в усному та писемному мовленні, сприймання та відтворення змісту почутого чи про-

читаного. Насамперед з'ясуємо значення поняття «компетентність». О. Земка називає це особистісним утворенням, що складається зі знань, навичок та вмінь, в результаті чого особа спроможна успішно функціонувати та інтегруватися в суспільстві, психічно готова до певного виду діяльності [5, с. 97]. В. Ільчук комунікативно компетентною називає людину, яка здатна за допомогою відповідних засобів виразності, майстерно спілкуватися з іншими людьми [6, с. 209].

М. Ценко не ототожнює мовну й мовленнєву компетентності, зауважуючи, що мовленнєва формується на основі мовної та реалізується у процесі говоріння, слухання, сприйняття, відтворення мовних текстів функціональної спрямованості, вмінні виступати та бути учасником діалогу [8, с. 45]. Лексична, орфоепічна та граматична компетентності – це ті чинники, які впливають на мовну та мовленнєву компетентності. Комуніканти повинні мати відповідний запас слів та адекватно використовувати їх у професійній сфері, а також дбати про постійне поповнення активного словника. Під час усного спілкування варто звертати увагу на вимову звуків та звукосполучень, правильне наголошування, на технічні чинники виразності – темп мовлення, тембр та силу голосу. Не слід забувати й про правильне вживання граматичних форм слів: при звертанні використовувати форму кличного відмінка, пам'ятати, що вибір закінчення іменників другої відміни чоловічого роду однини залежить від значення слова, правильно утворювати форми вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників, форми кількісних числівників тощо. Мовленнєві уміння є засобом формування комунікативної компетентності: доречним використанням засобів мови залежно від ситуації мовлення та володінням нормами поведінки, правилами мовленнєвого етикету, технікою спілкування тощо.

Компетентнісний підхід є запорукою формування фахівця будь-якої галузі, так як передбачає не тільки набуття знань з мови, а й здатність особисто діяти чи взаємодіяти у колективі, набуті знання та досвід креативно застосовувати у різних мовленнєвих ситуаціях, бути готовим до успішної реальної діяльності. М. Бабишена зазначає, що на рівень оволодіння мовленнєвою компетентністю вказують адекватні мовленнєві дії особистості в умовах природного спілкування [2, с. 4]. Для досягнення поставленої мети головним є пошук методів та способів формування мовленнєво-комунікативної компетентності студентів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування мовленнєво-комунікативної компетентності висвітлюється у наукових працях О. Земкої, М. Василик, М. Пентилюк, В. Болотова,

Р. В'язової, А. Курінної, А. Маркової, О. Семенов, Т. Симоненко, О. Винославської, І. Родигіної, Г. Шелехової, Н. Бібік, Ю. Варданяна та інших. Науковці О. Біляєв, А. Нікітіна, М. Пентелюк стверджують, що мовленнєва компетенція формується на основі мовної. У наукових працях В. Сухомлинського, Т. Винокур, М. Бахтіна, Т. Сагач, Н. Шведової порушується проблема діалогічного мовлення.

Мета статті – науково-методично обґрунтувати традиційні та інноваційні методи навчання, які сприяють формуванню мовленнєво-комунікативної компетентності студентів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням).

Основний матеріал. Для здобувачів вищої освіти важливим компонентом мовленнєво-комунікативної компетентності є: належне володіння мовними засобами, що презентують професійне спілкування; дотримання вимог культури усного й писемного мовлення; моделювання мовленнєвих ситуацій; створення та коригування фахових текстів. В. Ільчук зазначає, що студентам варто пізнати мову як засіб мислення: розуміти та застосовувати слово у відповідному контексті, співвідносити його з фактами, а не тільки засвоїти лексичні й граматичні засоби мови [6, с. 216].

Рівнобіжне використання традиційних та інноваційних методів є важливим аспектом під час проведення практичних занять з української мови (за професійним спрямуванням). Викладачу варто добирати вправи та завдання, які спонукають студентів до активного продуктивного спілкування, сприяють їхньому інтелектуальному і мовленнєвому розвитку, стимулюють до творчої діяльності, передбачають підсвідоме засвоєння лексики. Навчально-тренувальні вправи є основним традиційним методом розвитку мовленнєвої культури суб'єктів навчального процесу. Т. Гнаткович наголошує, що такий метод формує мовну особистість, бо повторювальне виконання сприяє засвоєнню знань та виробленню мовленнєвих умінь і навичок [3, с. 15]. Готуючи вправи, викладач повинен враховувати зміст теоретичного матеріалу, форми завдань та їх складність, так як вправи перетворюють теоретичні відомості у систему практичних дій.

У лінгводидактиці мовленнєві вправи поділяються на *рецептивні*, *репродуктивні*, *продуктивні*. Завданням рецептивних вправ є аналіз та групування засобів мови за вказаною ознакою, знаходження у висловлюванні стилістичної невідповідності тощо [10, с. 9]. Після ознайомлення з теоретичним матеріалом варто виконати *рецептивні* вправи, які сприяють усвідомленню й запам'ятовуванню отриманої інформації суб'єктами навчального процесу. Опрацьовуючи тему «*Мовленнєвий етикет*», пропонуємо виконати такі вправи:

1. Назвіть формули мовленнєвого етикету, що використовуються під час подяки (або згоди, відмови, висловлення власного погляду) в офіційних ситуаціях.

2. У яких стандартних етикетних ситуаціях можна скористатися наведеними прислів'ями та приказками?

Слово чемне кожному приємне.

Слово не горобець, вилетить – не впіймаєш.

Де багато слів, там мало мудрості.

Яка головонька, така й розмовонька.

Коли хочеш що сказати, то подумай, як почати.

3. Доберіть синоніми до етикетних формул ділового спілкування.

Вітаю Вас; гаразд, я погоджуюся з Вами; прошу вибачення; дозвольте відрекомендуватися; безперечно; не гайте даремно часу; дозвольте порадити Вам; вибачте, я помилився; я глибоко переконаний, що...; на все добре.

Завданням *репродуктивних* вправ є навчити суб'єктів навчального процесу робити аналіз та перебудову пропонованого матеріалу. Опрацьовуючи тему «Етикет службового листування», пропонуємо виконати такі репродуктивні вправи:

1. Утворіть типові для службових листів сполуки з пропонованими дієсловами та вкажіть, у яких листах Ви могли б ними скористатися.

Вносимо, дякуємо, висловлюємо, прийміть, повідомте, дозвольте, вважаємо, запевняємо, гарантуємо, сподіваємося, жалкуємо, розраховуємо, прийміть.

2. Зредагуйте фрагменти текстів листів, проаналізуйте характер помилок.

- Запрошуємо вас пане Ігоре Володимировиче прийняти участь в урочистому міроприємстві з нагоди п'ятидесятирічного ювілею нашого підприємства.

- Надіємося, що будуть прийняті міри, в протилежному випадку ми будемо вимушені розірвати угоду на основі п. 5 нашої угоди.

- Не дивлячись на постійні нагадування та прийняті запобіжні міри, ваш борг не ліквідовано, він зростає.

Творче застосування набутих знань передбачене у *продуктивних* вправах. Дидактичний матеріал у таких вправах створюється власними зусиллями суб'єктів навчального процесу. Прикладом до вивчення теми «Українська термінологія у професійному спілкуванні» можуть слугувати такі вправи:

1. Укладіть словничок-порадник неправильних і правильних сполук, що репрезентують професійне спілкування.

2. Випишіть із галузевого словника 10 термінів, які презентують мову Вашого фаху. З'ясуйте значення та правопис термінів.

3. Доберіть до фахових термінів інішомовного походження власномовні синоніми та введіть їх у речення.

4. Складіть опорний конспект до теми: «Українська термінологія у професійному спілкуванні».

Зауважимо, що важливим у формуванні мовленнєво-комунікативної компетентності є вироблення умінь і навичок створення різножанрових текстів ділової та наукової комунікації із використанням типових лексичних та синтаксичних сполук, використання синонімічного розмаїття під час заміни одних мовних засобів іншими, редагування фрагментів текстів тощо. Такі завдання сприяють вдосконаленню мовленнєвих навичок, виробленню вмінь уважного читання й відповідного розуміння тексту, спонукають вимогливіше ставитися до власних текстів, навчають самостійно працювати з довідковою літературою.

Під час вивчення теми «Довідково-інформаційні документи» доречно поєднувати традиційні та інноваційні методи навчання. Розглянемо приклади таких завдань.

1. Проведіть збори студентів Вашої групи із запропонованим нижче порядком денним. Складіть зразок стислого протоколу.

1. Стан успішності студентів групи ____ за 1-ий семестр ____ н. р. Доповідає куратор групи (посада, прізвище та ініціали).

2. Надання матеріальної допомоги студенту групи ____ Кирилюку В.О. Доповідає староста групи (прізвище та ініціали).

2. Самостійно доберіть фрагменти тексту протоколу зборів, засідань колегіальних органів, що містять лексичні, стилістичні, граматичні, орфографічні помилки (кількість помилок у всіх фрагментах повинна бути однаковою). Обміняйтеся роботами та зредагуйте фрагмент тексту протоколу. Переможцями будуть студенти, які першими виправили помилки. Після закінчення роботи викладач наголошує на типових сполуках, які використовуються в тексті протоколу.

О. Кравченко-Дзондза стверджує, що використання інноваційних методів сприяє відкритості та взаємодії, можливості контролю та взаємної оцінки, рівності аргументів, накопиченню знань всіх учасників освітнього спілкування [7, с. 99].

Дискусійні методи «мозковий штурм», «дерево рішень», дебати спрямовані на формування мовленнєво-комунікативної компетентності учасників дискусії: формують інтелектуальні вміння, розвивають монологічне та діалогічне мовлення, дають змогу відбирати необхідні факти, вибудовуючи їх у логічній послідовності, для аргументованого обґрунтовувати власної позиції, сприяють конструктивній діяльності, моделюють поведінку учасників дискусії. Студенти відчують себе активними учасниками подій, набувають досвіду

емоційної саморегуляції в напружених і нестандартних навчальних ситуаціях. Під час вибору теми дискусії варто враховувати її актуальність, проблемність (доречно розглядати лише одну проблему) та важливість. Дискусійні методи навчання дозволяють серед неоднозначних думок та пропозицій вибрати оптимальний варіант рішення одного й того ж питання. С. Шевчук зауважує, що метод «мозкового штурму» передбачає два етапи. На першому подається якомога більше ідей, на другому відбувається аналіз ідей та відбір кращих, найбільш придатних для подальшого опрацювання [9, с. 254]. Завдання викладача при цьому – сформулювати проблему та контролювати процес її вирішення. Орієнтовними темами дискусій можуть бути такі: «Шляхи уникнення калькування у фаховому мовленні», «Причини нестабільного розвитку української термінології», «Мова як чинник національної самоідентифікації», «Суржик – засіб мови чи вада мовлення?» тощо.

Ефективним методом формування мовленнєво-комунікативної компетентності на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) є застосування кейс-методу. О. Андрієць зазначає, що практичне використання цього методу сприятиме формуванню пізнавально-комунікативних умінь і навичок (студенти матимуть змогу висловлювати власну думку, брати участь у дискусії, аргументовано переконувати опонентів, захищаючи власну позицію, використовувати медіа-засоби); аналітичних (навчатися аналізувати інформацію – виділяти головне та відкидати зайве, чітко й логічно мислити, структурувати виступ) [1, с. 58]. Метод кейсу можна використати під час опрацювання теми «Культура мовлення професійного комунікатора». Заздалегідь студентам повідомляється тема заняття. На початковому етапі формуються групи, учасники яких готують повідомлення на такі теми: 1. *Комунікативні ознаки культури мовлення.* 2. *Роль словників та довідників у підвищенні фахової мовленнєвої культури.* 3. *Перспективи професійної комунікації в Укра-*

їні. На другому етапі відбувається моделювання освітньої діяльності: між студентами розподіляються обов'язки; усвідомлюються проблеми; з'ясовується ситуація, що спричинила виникнення проблеми; залучаються учасники до обговорення ситуації та вибору кращого рішення. Пропонуються питання для обговорення: 1. *Які тонкощі рідної мови доречно враховувати під час спілкування?* 2. *Які лексичні аномалії впливають на культуру мовлення?* 3. *Що можна порадити майбутньому фахівцю для поліпшення культури мовлення?* Після відповідей на запитання обговорюються точки зору учасників групи. На завершальному етапі підбиваються підсумки. Із заключним словом до розмови долучається викладач.

У результаті застосування запропонованого методу студенти повинні досить чітко виробити навички правильного використання засобів мови, оволодіти основами культури мовлення, майстерністю усного мовлення, як монологічного так і діалогічного. Н. Голуб стверджує, що між теоретичними знаннями і практичним застосуванням у життєвих ситуаціях, ситуативні діалогічні завдання є проміжним етапом [4, с. 22–24].

Висновок. На основі вивчення низки наукових праць досліджено традиційні та інноваційні методи, поєднане використання яких на заняттях з дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» сприяє розвитку мовленнєво-комунікативних умінь і навичок та спонукає до співпраці викладача та студентів.

Сучасний фахівець будь-якої галузі повинен характеризуватися належним рівнем мовленнєвого розвитку: не лише володіти фаховою лексикою чи певними знаннями про мову, а й набути відповідних умінь сприймання, розуміння, створення та аналізу своїх та чужих висловлювань, навичок аналітичного мислення та конструктивного спілкування. Успішним комунікантом у професійній сфері можна вважати того, хто доречно, правильно й точно використовує мовні засоби залежно від ситуації мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієць О.М. Використання кейс-методу у формуванні та розвитку дискурсного мовлення старшокласників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2019. № 64, Т. 1. С. 56–58.
2. Бабишена М.І. Особливості формування мовленнєвої компетенції та компетентності майбутніх інженерних фахівців під час вивчення української мови. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Серія: «Педагогічні науки»*. Чернігів, 2019. Вип. 1(157). С. 3–6.
3. Гнаткович Т.Д. Синтаксичні вправи в системі формування мовної компетентності школярів. *Дивослово*. Київ, 2010. № 6. С. 13–18.
4. Голуб Н.Б. Ситуаційний метод на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. Київ, 2013. № 7. С. 18–24.
5. Земка О.І. Формування дослідницької компетентності майбутніх учителів української мови і літератури (на матеріалі вивчення літературознавчих дисциплін). *Науковий вісник Миколаївського державного університету*. Миколаїв, 2008. Том 1. С. 95–101.

6. Ільчук В.В. Лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності в процесі вивчення української мови професійного спілкування. *Інноваційний шлях розвитку сучасної філологічної науки в Україні та країнах ЄС: Колективна монографія*. Рига: Baltija Publishing, 2021. С. 203–220. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/100/2527/5439-1?inline=1> (дата звернення 21 листопада 2021).
7. Кравченко-Дзондза О. Формування комунікативної компетенції студентів у процесі вивчення дисциплін філологічного циклу. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2014. № 7(114). С. 98–102.
8. Ценко М.Б. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Харків, 2014. № 4(23). С. 45.
9. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням. Київ, 2011. 696 с.
10. Шелехова Г.Т. Система вправ і завдань з формування монологічного і діалогічного мовлення учнів 7 класу на уроках рідної мови. *Українська мова і література в школі*. Київ, 2004. № 5. С. 8–19.

REFERENCES

1. Andriets O.M. (2019) Vykorystannia keis-metodu u formuvanni ta rozvytku diskursnoho movlennia starshoklasnykiv [The use of the case method in the formation and development of discourse speech of high school students]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, no 64, t. 1, pp. 56–58. [in Ukrainian]
2. Babyshena M.I. (2019) Osoblyvosti formuvannia movlennievoi kompetentsii ta kompetentnosti maibutnykh inozemnykh fakhivtsiv pid chas vyvchennia ukrainskoi movy [Peculiarities of formation of speech competency and competence of future foreign specialists during the study of the Ukrainian language]. *Bulletin of the National University "Chernihiv Collegium" named after T.G. Shevchenko. Pedagogical sciences*, vol. 1, no 157, pp. 3–6. [in Ukrainian]
3. Hnatkovych T.D. (2010) Syntaksychni vpravy v systemi formuvannia movnoi kompetentnosti shkoliariv [Syntactic exercises in the system of students' language competence formation]. *Divoslovo*, no 6, pp.13–18. [in Ukrainian]
4. Holub N.B. (2013) Sytuatsiynyi metod na urokakh ukrainskoi movy [Situational method in Ukrainian language lessons]. *Ukrainian language and literature at school*, no 7, pp. 18–24. [in Ukrainian]
5. Zemka O.I. (2008) Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury (na materialy vyvchennia literaturoznavchykh dystsyplin) [Formation of research competence of future teachers Ukrainian language and literature (based on the study of literary disciplines)]. *Scientific Bulletin of Mykolaiv State University*, t. 1, pp. 95–101. [in Ukrainian]
6. Ilchuk V.V. (2021) Lihvodydaktychni zasady formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti v protsesi vyvchennia ukrainskoi movy profesiinoho spilkuvannia. [Linguodidactic principles of communicative competence formation in the process of learning the Ukrainian language of professional communication]. *Innovatsiyni shliakh rozvytku suchasnoi filolohichnoi nauky v Ukraini ta krainakh YeS: Kolektyvna monohrafiia* [An innovative way of development of modern philological science in Ukraine and EU countries: Collective monograph]. Riga: Baltija Publishing, pp. 203–220. Retrieved from: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/100/2527/5439-1?inline=1> (accessed 21 November 2021). [in Ukrainian]
7. Kravchenko-Dzondza O. (2014) Formuvannia komunikatyvnoi kompetentsii studentiv u protsesi vyvchennia dystsyplin filolohichnoho tsykladu [Formation of communicative competence of students in the process of studying the disciplines of the philological cycle]. *Youth and the market*, vol 7, no 114, pp. 98–102. [in Ukrainian]
8. Tsenko M.B. (2014) Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnykh yurystiv [Formation of communicative competence of future lawyers]. *Bulletin of the National University "Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise"*, vol 4, no 23, p. 45. [in Ukrainian]
9. Shevchuk S.V., Klymenko I.V. (2011) Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam [Ukrainian language for professional purposes]. Kyiv, Alerta. [in Ukrainian]
10. Shelekhova H.T. (2004) Systema vprav i zavdan z formuvannia monolohichnoho i dialohichnoho movlennia uchniv 7 klasu na urokakh ridnoi movy [System of exercises and tasks for the formation of monologue and dialogic speech of 7th grade students in native language lessons]. *Ukrainian language and literature at school*, no 5, pp. 8–19.